

25,9%, 1000 ədəd dənin kütləsi 36,2 qram olduğu halda, mineral gübrələrin illik normasını 100 və 75%-ni səpələmə üsulla verdikdə həmin göstəricilər müvafiq olaraq 13,42 - 14,45%; 74,0 - 81,3; 26,3 - 32,9; 45,9 - 46,4 qram olmuşdur. Mineral gübrələri illik normamın 100; 75; 50 və 25%-ni lokal üsulla verdikdə dənin tərkibində zülal 14,19 - 15,50%; yaş kleykovina 31,8 - 34,8%; şüşəvarili 81,0 - 87,0%; 1000 ədəd

dənin çəkisi 46,2 - 48,6 qram olmuşdur.

2. Mineral gübrələrin müxtəlif üsulla verilməsinin payızlıq buğda bitkisinin məhsuldarlığına təsirini öyrənərkən müəyyən edilmişdir ki, mineral gübrələri səpələmə üsuluna nisbətən lokal üsulla verildikdə daha yüksək məhsul alınmışdır. Ən yüksək nəticə hektara $N_{90}P_{120}K_{90}$ illik normanın 100 və 75% hesabı ilə lokal üsulla verilən variantda alınmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov F.H. Zənginləşdirilmiş gübrələrin payızlıq buğdanın məhsuldarlığına və keyfiyyətinə təsiri. Bakı, «Azərənər», 1981, 53 səh. 2. Mövsümov Z.R., Yusifov M.A. Kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığına və onlarla aparılan əsas qida elementlərinə becərmə formalarının təsiri // Kənd təsərrüfatı elmi xəbərləri, 1989, s. 3, 2-4 səh. 3. Mövsümov Z.R., Dünyamalıyev S.Ə. Müxtəlif torpaq-iqlim şəraitində gübrələrin torpaqda qida maddələrinin dinamikasına və payızlıq buğdanın məhsuldarlığına təsiri // Azərbaycan Aqrar elmi jurnalı. Bakı, 1991, s. 1, 3 - 6 səh. 4. Şirinov Ş.Ə. Payızlıq bərk buğda sortlarının məhsuldarlığına və dənin keyfiyyətinə azot gübrəsinin verilmə vaxtının təsiri // «Azərbaycan aqrar elmi» jurnalı, 1993, № 12, 3-5 səh.

*****

AQRAR SAHƏNİN ELMİ ƏSASLARLA İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

A.S.HƏSƏNOVA, dissertant,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Kənd təsərrüfatı – xalq təsərrüfatının geniş və həyat üçün ən vacib sahələrindəndir. Eyni zamanda bu sahə əhali üçün qida məhsulları, sənaye müəssisələri üçün isə müxtəlif növ xammal istehsal edən bir sahədir.

Ölkənin kənd təsərrüfatı məhsul istehsalının artırılması, sahə iqtisadiyyatının inkişafı üçün böyük imkanlara malikdir. Qeyd etmək lazımdır ki, xalq təsərrüfatında mövcud olan əsas istehsal fondlarının 25%-ə qədər, əmək ehtiyatlarının yarısını və istehsal edilən ictimai məhsulun 40%-i bu sahənin payına düşür.

Bu reallığı həyata keçirmək üçün iqtisadiyyatı dərinlən bilən, iqtisadi bilikləri təcridə həyata keçirən mütəxəssislər lazımdır.

Kənd təsərrüfatı bir sahə olaraq özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyətlər müvəqqəti və daimi xarakter daşıyırlar. Müvəqqəti xüsusiyyətlərdən kənd təsərrüfatında müxtəlif təsərrüfatçılıq formalarının fəaliyyət göstərməsi, ağır əl əməyindən istifadə, məhsuldarlığın bəzi sahələrdə aşağı olması, mövcud torpaq sahələrindən səmərəsiz istifadə olunması və s. göstərmək olar.

Kənd təsərrüfatının daimi xarakterə malik xüsusiyyətlərindən biri və ən əsası

torpaq və sudur. Bu xüsusiyyətlər eyni zamanda dəyişməz istehsal vasitəsidir. İnsanlar bunlardan səmərəli istifadə edərək, torpaqda özünə lazım olan qida məhsulları istehsal edir. Eyni zamanda insanlar öz fəaliyyətlərində elmin, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən silahlanaraq, bu amillərdən özlərinin maddi rifah halını yaxşılaşdırmaq istiqamətində, istehsal proseslərində istifadə etməlidirlər.

Bütün bunlarla yanaşı kənd təsərrüfatı istehsalının inkişafında hər tərəfli uçotun və təbiət qanunlarının öyrənilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Müasir dövrün əsas iqtisadi mahiyyəti, bazar iqtisadiyyatının yeni tələblərinə uyğun olaraq onun formalaşmasından ibarət olmalıdır.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə aqrar sahənin mövcud potensial imkanlarından daha səmərəli istifadə etmək, onun ayrı-ayrı sahələrinin məhsuldarlığını yüksəltmək məqsədi ilə elmi nailiyyətlərin nəticələri istehsalatda tətbiq olunmalı, aqrar sahənin inkişafı elmi əsaslara söykənməlidir.

Azərbaycan Respublikasının təbii-iqlim şəraiti mürəkkəb və özünəməxsusdur. Yer kürəsindəki 11 iqlim tipindən 9-u Azərbaycanda mövcuddur. Bu amillər respublika ərazisində ilin müxtəlif fəsilərində bir çox

kənd təsərrüfatı bitkilərinin becərilməsinə əlverişli şərait yaradır.

Respublikanın 8,6 milyon hektar torpaq sahəsinin 4,6 milyon hektarı kənd təsərrüfatına yararlı sahələrdir. Onunda 1,6 milyon hektarını əkin yeri, 1,1 milyon hektarını suvarılan torpaq sahələri təşkil edir. Respublikanın kənd təsərrüfatının əsasını iki böyük sahə - bitkiçilik və heyvandarlıq təşkil edir. Bitkiçilikdə – taxılçılıq, pambıqçılıq, tərəvəzçilik, kartofçuluq, meyvəçilik, üzümçülük və yemçilik, heyvandarlıqda isə – maldarlıq, qoyunçuluq, atçılıq, dəvəçilik və quşçuluq təşkil edir.

Taxılçılıq kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının əsasını təşkil edir. Taxılçılığı inkişaf etdirmək üçün seleksiyaçı alimlərin yaratdıqları yerli daha çox potensial imkanlara malik olan qısa gövdəli, yatmaya davamlı, məhsuldarlığı 60-70 sentner olan buğda sortlarının əkilməsi daha məqsəbə uyğundur. Bərk buğda sortları «Qaraqılçığ-2», «Tərtər», «Mirbəşir-50»-nin əkin sahələrinin genişləndirilməsi əhalinin yüksək keyfiyyətli çörək-bulka məmulatları ilə təmin olunmasına şərait yaradır.

Taxılçılığın istehsalının artırılmasında mühüm ehtiyat mənbələrindən biri də dən üçün qarğıdalı əkinlərinin genişləndirilməsidir. Bütün bu deyilənlərə nail olmaq üçün ilk növbədə yüksək keyfiyyətli məhsuldar sortların toxunçuluğunu inkişaf etdirmək lazımdır.

Əhalinin qida məhsuluna olan tələbatının ödənilməsində kartofun xüsusi əhəmiyyəti vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, respublikanın bir çox bölgələrində kartofun fəraş, ortalayışən və gecyemiş sortlarının əkinləri aparılır. Bu sahənin daha intensiv inkişaf etdirilməsi üçün əsas amillərdən biri sağlam kartof yumuruları toxumlarından istifadə olunmasıdır. Respublikaya gətirilən əcnəbi toxumlarla yanaşı, yerli məhsuldar və xəstəliklərə davamlı kartof sortlarına üstünlük verilməlidir. Eyni zamanda kartofun becərilməsində növbəli əkin sistemindən, zərərverici və xəstəliklərə qarşı mübarizə tədbirlərinin vaxtında, keyfiyyətlə həyata keçirilməsinə üstünlük verilməlidir. Kartofun məhsuldarlığının artırılmasında üzvü və mineral kübrələrdən səmərəli istifadə olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün respublikanın ayrı-ayrı bölgələrində optimal dozalar öyrənilmiş və təsərrüfatlara təklif olunur.

İstehsal edilmiş kartof məhsulunun keyfiyyətlə saxlanması, itgisiz olaraq əhaliyə

çatdırılması üçün müasir avadanlıqlarla təchiz olunmuş saxlama anbarlarından istifadə olunmalıdır. Bu tədbirlərin vaxtında həyata keçirilməsi kartofçuluğun inkişafında nailiyyətlərin əldə olunmasını təmin edir.

Tərəvəzçilik respublikada ən çox yayılmış əkin növlərindən biridir. Ölkədə ilin müxtəlif fəsillərində tərəvəz məhsulları açıq və örtülü şəraitdə istehsal edilir. Həç təsadüfi deyildir ki, keçmiş ittifaqın mərkəzi və şimal rayonları məhz Azərbaycanda yetişdirilən fəraş tərəvəzlər hesabına təmin olunurdular. Eyni zamanda respublikada fəaliyyət göstərən 42 emal müəssisəndə ildə 760,0 milyon şerti banka konserv istehsal edilirdi. Bu konservlərin 38%-ə qədəri tomat məhsullarının payına düşürdü. Müəyyən obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən kənd təsərrüfatının başqa sahələrində olduğu kimi emal müəssisələrinin istehsalında da geriləmələr baş vermişdir. Əgər 1990-cı ildə ümumi istehsalın həcmi 653,5 min şerti banka olmuşdursa, 1999-cu ildə bu göstərici azalaraq 49 min şerti banka təşkil etmişdir. Bu geriləmənin əsas səbəblərindən biri həmin müəssisələrin keçmiş ittifaqdakı satış bazarlarını itirməsi və müəssisələrin pul gəlirlərinin kəskin azalması olmuşdur. Bütün bunların nəticəsində müəssisələr istehsalatı yeni texnologiyalar tətbiq edə bilməmiş, hətta qəbul etdiyi xammalın pulunu belə ödəyə bilməmişlər. Nəticədə xammalı istehsal edən istehsalçılar arasında ruh düşgünlüyü yaranmış, bu da tərəvəz istehsalının ümumi həcminə öz mənfi təsirini göstərmişdir. Nəticədə daxili bazarda idxal məhsulları üstünlük təşkil etmişdir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində aqrar islahatların həyata keçirilməsi, yeni mülkiyyət formalarının yaranmasına səbəb olmuş, məhsuldarlığın yüksəldilməsinə öz müsbət təsirini göstərmişdir.

Aqrar islahatların sosial nəticələrinin, əhalinin müasir həyat şəraitinin yüksəldilməsində, maddi nemətlərlə təmin olunmasında böyük əhəmiyyəti vardır.

Araşdırmalar nəticəsində aydın olmuşdur ki, 1998-ci illə müqayisədə 2002-ci ildə taxıl istehsalı 2,3 dəfə artaraq 2195,7 min tona, tərəvəz istehsalı 1,9 dəfə artaraq 973,4 min tona, kartof istehsalı 2,2 dəfə artaraq 694,2 min tona, bostan məhsulları istehsalı 329,8 min tona, meyvə istehsalı 1,2 artaraq 512,4 min tona çatmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə bitkiçilik məhsullarının istehsalının artırılmasına təsir

edən amillərdən biri də taxılçılıq və tərəvəzçilikdə Azərbaycan alimlərinin yaratdıqları yerli sortların tətbiqinin nəticəsidir.

Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Tərəvəzçilik İnstitutu alimləri tərəfindən yaradılan pomidorun Leyla, Yekın Elim sortları yüksək məhsuldar sortlardır. Bu sortlar hektardır 350-400 sentner məhsul verən potensial imkanlara malikdirlər. Eyni sözləri institutda yaradılan başqa tərəvəz sortları haqqında demək olar. Bu tərəvəzlərdən sarımsağın Cəlilabad, soğanın Sabir, kələmin yazlıq-payızlıq Apşeronskaya, Sahil, Azərbaycan, bibərin Göy-göl, Murad, badımcanın Zəhra və digər göyərtiləri göstərmək olar.

Bu sortların geniş tətbiqi, onlara elmi əsaslarla aqrotexniki qulluq, növbəli əkin sistemlərinin təşkili, bitkilərdə zərərverici və xəstəliklərə qarşı mübarizə tədbirlərinin vaxtında, səmərəli surətdə həyata keçirilməsi məhsuldarlığın yüksəldilməsinə müsbət təsirini göstərir.

Eyni zamanda istehsal edilən məhsulların elmi əsaslarla emalı təşkil edilməlidir.

Bunun üçün meyvə-tərəvəz istehsalı ilə məşğul olan bölgələrdə yeni emal müəssisələri tikilib istifadəyə verilməli və mövcud müəssisələr modernləşdirilməlidir.

Yeni müəssisələrin işə salınması məhsul istehsalçılarında maddi marağa, əlavə iş yerlərinin yaranmasına, əhalinin sosial-iqtisadi problemlərinin qismən həll olunmasına təsir edir.

Bütün bu tədbirlərin həyata keçirilməsi regionların iqtisadi inkişafına, dövlət proqramının həyata keçirilməsində müsbət rol oynayır.

Aqrar sahənin elmi əsaslarla inkişafında Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Aqrar Elm Mərkəzi və onun bölgələrində yaradılmış (RAEM) regional aqrar elm mərkəzlərinin işləri təqdirə layiqdir. Bu mərkəzlər elmi-tədqiqat institutları tərəfindən təklif olunan tədqiqatları həmin zonalarda tətbiq edir, əyani olaraq alınan nəticələri sahibkarlara göstərir. Bu elmi nailiyyətlərin bir başa təsərrüfatlara tətbiqini sürətləndirir.

İNFORMASIYA VƏ MƏSLƏHƏT XİDMƏTİNİN TƏŞKİLİ MƏSƏLƏLƏRİ

V.V.İBRAHİMOV, dissertant
Az. ETKTİ və Tİ

Kəçmiş SSRİ dağıldıqdan sonra müstəqillik əldə etmiş respublikamızda əvvəllər mövcud olan bütün istehsal sahələrində, xüsusən də kənd təsərrüfatında istehsalın təşkili və idarəetmə formaları, istehsal vasitələri üzərində (torpaq, kənd təsərrüfatı maşınları və s.) mülkiyyət formaları yeniləri ilə əvəz olundu. Baş verən dəyişikliklər digər sahələrdə olduğu kimi aqrar sahədə də ciddi problemlər yaratdı. Belə ki, sovetlər ittifaqı tərkibində meyvə, tərəvəz, pambıq, tütün, konserv və şərabçılıq məhsullarının ixracatçısı kimi çıxış edən Azərbaycan öz ənənəvi satış bazarını itirdi. Bu da öz növbəsində emal sənayesinin dərin böhran vəziyyətinə düşməsinə, uyğun olaraq kənd təsərrüfatı xammalı istehsalçıların da öz əsas alıcılarını itirməsinə gətirib çıxardı.

Digər tərəfdən, aparılan aqrar islahatlar nəticəsində çoxlu miqdarda xırda təsərrüfatların yaranması, fermerlərin istehsal

istiqamətləri üzrə sərbəst qərar qəbul etməsi əkin strukturunda ciddi dəyişikliklərə səbəb oldu. Respublikanın iqtisadiyyatında mühüm rolunu oynayan üzümçülük, pambıqçılıq, çayçılıq, baramaçılıq və digər sahələrində ciddi böhran yarandı. İstehsal vasitələrinin əldə edilməsi və məhsulun satışında da kəskin problemlər meydana gəldi.

Bu amillər kiçik kəndli fermer təsərrüfatlarının informasiya, texnologiya və biliklərə yeni ehtiyacların yaranması ilə nəticələndi. Öz növbəsində, aqrar bölmənin bilik və informasiya tələbatının ödənilməsi ilə məşğul olan elmi-tədqiqat institutları da öz fəaliyyət istiqamətlərinə, tədqiqat və yayım fəaliyyətinin planlaşdırılması, təşkili və maliyyələşdirilməsi prinsiplərinə yenidən baxmaq zərurəti ilə qarşılaşdılar. Belə ki, birbaşa dövlət sifarişləri əsasında uzunmüddətli tədqiqatları və kolxoz və sovxozlarda yeni texnologiyaların tətbiqini nəzərdə tutan tədqiqat mövzuları yeni şəra-